

## ІНТЕГРАЦІЯ АРТТЕРАПІЇ ТА КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВОЇ ТЕРАПІЇ В РОБОТІ З АГРЕСІЄЮ

**Мазоха Інна Степанівна**

кандидат психологічних наук,  
доцент кафедри загальної та практичної психології,  
Ізмаїльського державного гуманітарного університету  
ORCID ID: 0009-0009-9361-8080  
Researcher ID: MGV-3046-2025

У статті досліджується інтеграція арттерапії та когнітивно-поведінкової терапії (далі – КПТ) як комплексного підходу до корекції агресивної поведінки, що поєднує когнітивну реструктуризацію та емоційне опрацювання. Агресія розглядається як складний багатовимірний феномен, що формується під впливом біологічних, когнітивних, емоційних і соціальних чинників. Визначено особливості агресії як ситуативної поведінкової реакції та агресивності як стійкої особистісної риси. Описано основні механізми підтримання агресивної поведінки, зокрема феномени «негативного пророцтва», «агресія-автоагресія» та «відстрочені наслідки гіперкомпенсації через агресію». Обґрунтовано доцільність використання когнітивно-поведінкової терапії для корекції деструктивних когнітивних схем, що підтримують агресивну поведінку, а також значення арттерапії як інструменту емоційної регуляції.

Арттерапевтичні методи, зокрема ізотерапія, драматерапія, музикотерапія та ліплення, сприяють символічному вираженню емоцій, зниженню рівня напруги та розвитку навичок конструктивної соціальної взаємодії. Ізотерапія дає змогу візуалізувати внутрішні конфлікти, що сприяє їх усвідомленню та корекції, драматерапія забезпечує програвання проблемних сценаріїв поведінки в безпечному середовищі, а музикотерапія та робота з пластичними матеріалами сприяють зняттю психоемоційного напруження. Поєднання КПТ та арттерапії дає змогу не лише трансформувати агресивні імпульси в соціально прийнятні форми, а й розвинути здатність до саморегуляції та адаптивного реагування на стресові фактори. Запропоновано концептуальну модель інтеграції КПТ та арттерапії в психокорекційній роботі з агресивною поведінкою, що передбачає когнітивне переосмислення деструктивних установок та емоційне опрацювання агресивних імпульсів.

**Ключові слова:** агресія, когнітивно-поведінкова терапія, арттерапія, агресивна поведінка, саморегуляція, психотерапія.

### Mazokha I. INTEGRATION OF ART THERAPY AND COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY IN WORKING WITH AGGRESSION

The article explores the integration of art therapy and cognitive-behavioral therapy (CBT) as a comprehensive approach to the correction of aggressive behavior, combining cognitive restructuring and emotional processing. Aggression is considered a complex multidimensional phenomenon that is formed under the influence of biological, cognitive, emotional and social factors. The features of aggression as a situational behavioral reaction and aggressiveness as a stable personality trait are determined. The main mechanisms of maintaining aggressive behavior are described, in particular the phenomena of «negative prophecy», «aggression-autoaggression» and «delayed consequences of hypercompensation through aggression». The feasibility of using cognitive – behavioral therapy to correct destructive cognitive schemes that support aggressive behavior, as well as the value of art therapy as a tool for emotional regulation, is substantiated.

Art therapy methods, in particular isotherapy, drama therapy, music therapy and modeling, contribute to the symbolic expression of emotions, reducing the level of tension and developing skills of constructive social interaction. Isotherapy allows you to visualize internal conflicts, which contributes to their awareness and correction, drama therapy provides playing out problem scenarios of behavior in a safe environment, and music therapy and work with plastic materials contribute to the relief of psycho-emotional tension. The combination of CBT and art therapy allows not only to transform aggressive impulses into socially acceptable forms, but also to develop the ability to self-regulate and adaptively respond to stress factors. A conceptual model of the integration of CBT and art therapy in psychocorrectional work with aggressive behavior is proposed, which involves cognitive rethinking of destructive attitudes and emotional processing of aggressive impulses.

**Key words:** aggression, cognitive-behavioral therapy, art therapy, aggressive behavior, self-regulation, psychotherapy.

**Вступ.** Проблема агресії в умовах війни набуває особливої актуальності, оскільки конфлікти та травматичні переживання, пов'язані з бойовими діями, значно посилюють рівень агресивних реакцій серед різних верств населення. Психологічний вплив війни на індивідів і соціальні групи виявляється у вигляді посттравматичних стресових розладів (далі – ПТСР), депресій, тривожних й агресивних реакцій, що часто веде до погіршення міжособистісних стосунків і посилення конфліктних

ситуацій. Агресія в умовах війни стає не лише індивідуальним психологічним феноменом, а й соціальною проблемою, що потребує особливих підходів у психотерапевтичній практиці.

У цих умовах традиційні методи психотерапії можуть бути не зовсім ефективними, оскільки стандартні підходи не завжди враховують глибинні травматичні переживання та комплексність психоемоційного стану особи, яка пережила воєнні дії. Когнітивно-поведінкова терапія (далі – КПТ), попри свою ефективність у корекції автоматичних негативних думок і поведінкових реакцій, іноді не здатна гнучко реагувати на емоційні блоки, що виникають у пацієнтів, які пережили бойові дії або тривалі стресові ситуації. Водночас арттерапія, яка дає змогу виражати емоції через творчі процеси, може бути дуже корисною для пацієнтів, які мають труднощі з вербальним вираженням своїх почуттів через глибоке емоційне блокування.

Тому інтеграція арттерапії та когнітивно-поведінкової терапії в умовах війни набуває ще більшої значущості, оскільки вона дає змогу створити комплексний підхід до роботи з агресією, що виникає як наслідок травм, пов'язаних з воєнними діями. Поєднання когнітивних методів, спрямованих на зміну дисфункціональних переконань і перекладання агресії в конструктивні форми, з арттерапевтичними практиками, які допомагають пацієнту розвантажити емоційну напругу й візуалізувати свої травматичні переживання, забезпечує більш глибоке і стійке вирішення проблеми агресії в умовах посттравматичного стресу.

З огляду на це, проблема інтеграції арттерапії та когнітивно-поведінкової терапії в контексті війни полягає в необхідності розробки ефективних методик, що допоможуть знизити рівень агресії і трансформувати травматичні переживання, спричинені війною. Це передбачає визначення оптимальних підходів до інтеграції цих методик для роботи з різними категоріями пацієнтів, зокрема, з військово-вослужбовцями, цивільними особами, які пережили бойові дії, а також з дітьми та підлітками, які постраждали від війни.

**Матеріали та методи:** аналіз і синтез наукових джерел з питань визначення агресії, агресивності, арттерапії та когнітивно-поведінкової терапії.

**Результати.** Інтеграція арттерапії та когнітивно-поведінкової терапії в роботі з агресією є важливим та перспективним напрямом сучасної психотерапевтичної практики, який дає змогу комплексно впливати на психоемоційний стан індивіда, що проявляє агресивну поведінку. Агресія, як емоційно насичена реакція на стресові чи конфліктні ситуації, є складним феноменом, що може мати різноманітні причини – від біологічних та генетичних факторів до соціальних і психологічних чинників. Тому для ефективної роботи з агресією необхідно застосовувати методи, які враховують як когнітивні, так й емоційні аспекти її прояву. Одним із таких методів є поєднання арттерапії з КПТ, що забезпечує більш гнучкий та багатогранний підхід до вирішення проблем агресії.

У контексті інтеграції арттерапії та когнітивно-поведінкової терапії в психотерапевтичній роботі з агресією доцільним є розгляд базових теоретичних підходів до розуміння феномену агресії та агресивності.

Спираючись на низку досліджень, присвячених різним аспектам агресії та агресивності, у цій статті агресія розглядається як специфічна форма поведінкових проявів, що характеризується використанням фізичної або психологічної сили стосовно іншої особи чи групи осіб. Вона формується під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, зокрема потреби в самоствердженні, прагнення до досягнення результатів або захисту від нав'язаного впливу. Відмінною рисою агресії є її ситуативний характер, що відрізняє її від агресивності, яка, своєю чергою, трактується як стійка особистісна риса, що проявляється в схильності до агресивних дій при досягненні власних цілей. Агресивна поведінка може проявлятися в різних формах, які відрізняються за своєю спрямованістю, механізмами реалізації та функціональною значущістю. Фізична агресія характеризується завданням фізичної шкоди іншій особі або групі осіб. Вона може проявлятися у вигляді завдання ударів, спричинення тілесних ушкоджень або інших форм насильницької дії. Вербальна агресія знаходить своє вираження в словесних проявах ворожості, включно зі звинуваченням, образами, критикою, погрозами, примусом чи навіть агресивно забарвленими висловлюваннями й думками. У соціально прийнятних формах вона може набувати вираження через гумор, іронію або сатиру. Оскільки вербальна агресія часто виникає в умовах, коли індивід не має можливості безпосередньо вплинути на ситуацію, вона виконує компенсаторну функцію психологічного захисту [1].

У дослідженнях О. Ю. Дроздова агресія розглядається як складна ієрархічно організована система, що містить кілька взаємопов'язаних підсистем. Зокрема, виокремлюються: 1) когнітивна підсистема, яка визначає особливості сприйняття та обробки інформації, пов'язаної з агресивними діями; 2) регулятивна підсистема, що виконує функцію контролю та модифікації міжособистісних взаємодій; 3) комунікативна підсистема, яка формується в процесі соціальної взаємодії та реалізується в міжособистісному спілкуванні [2].

Аналіз сучасних психологічних досліджень свідчить про те, що агресивність здебільшого розглядається як стійка особистісна характеристика, що проявляється в схильності до агресивних форм поведінки з метою досягнення індивідуальних цілей. Вона супроводжується специфічними когнітивними особливостями, зокрема тенденцією до агресивного сприйняття та інтерпретації дій і намірів інших осіб. Незважаючи на розмежування цих понять, у психологічній науці агресія та агресивність розглядаються як взаємопов'язані складники єдиного феномену. Агресивність визначає готовність індивіда до прояву агресії, а сама агресія є безпосередньою поведінковою реалізацією цієї схильності, спрямованою на завдання шкоди іншій особі або соціальному оточенню [3].

Розуміння природи агресії та агресивності є ключовим для обґрунтування ефективності інтегрованих підходів до їх корекції, зокрема поєднання методів арттерапії та когнітивно-поведінкової терапії.

Агресивні прояви часто детерміновані неусвідомленими та неконтрольованими внутрішніми процесами, зокрема тривожністю, страхом, внутрішньоособистісними конфліктами й когнітивними дисфункціями в сприйнятті соціальних ситуацій. У межах когнітивно-поведінкового підходу агресивна поведінка розглядається як результат взаємодії когнітивних схем, емоційних станів та поведінкових реакцій особистості [4]. Терапевтичні інтервенції спрямовані на модифікацію дисфункціональних переконань і когнітивних установок, що лежать в основі агресивної поведінки, шляхом трансформації мислення та поведінкових стратегій. Процес когнітивної реорганізації здійснюється через системний вплив на поведінкові патерни, що, своєю чергою, коригує емоційне самопочуття й соціальні взаємодії. Важливу роль у цьому процесі відіграє соціальне оточення, яке слугує як джерелом формування поведінкових шаблонів, так і простором для їх корекції. Когнітивно-поведінкова психологія, спираючись на інтерактивну концепцію психічного функціонування, розглядає особистість як систему адаптації, у межах якої когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти перебувають у постійній динамічній взаємодії, забезпечуючи адаптаційні механізми реагування на стресогенні чинники [5].

У межах когнітивно-поведінкової психотерапії увага зосереджується на інтеграції емоційних і поведінкових аспектів у процесі саморегуляції, що передбачає розвиток здатності ідентифікувати ознаки емоційного напруження та застосовувати адаптивні стратегії його подолання. Ключовим компонентом є формування навичок поведінкового контролю та регуляції емоційного вираження, особливо в умовах стресових впливів. Важливим напрямом є розвиток асертивності, що містить когнітивну рефлексію тригерних ситуацій та вироблення ефективних стратегій реагування. Значна увага приділяється аналізу моделей вираження гніву, який охоплює ідентифікацію тригерних факторів, когнітивних оцінок, афективних станів і поведінкових патернів із подальшою оцінкою їхніх короткострокових і довгострокових наслідків. Такий підхід сприяє підвищенню усвідомленості та ефективному контролю емоційних реакцій, забезпечуючи оптимізацію адаптаційних механізмів особистості.

У межах когнітивно-поведінкової терапії корекція агресивної поведінки передбачає опанування навичок саморегуляції, що передбачають зниження рівня збудження через техніки релаксації, дихальні практики та коупінгові стратегії. Ключове значення має когнітивна переоцінка, зокрема формування адаптивних переконань замість дисфункціональних автоматичних думок, які підсилюють агресію (наприклад, віра в необхідність демонстрації сили для самоствердження). Для закріплення самоконтролю застосовують рольові ігри, що імітують реальні стресові ситуації, сприяючи поступовій поведінковій адаптації. Завдяки модифікації когнітивних схем КПТ знижує агресивні реакції та сприяє формуванню конструктивних стратегій реагування [6].

Корекція агресивної поведінки в психотерапевтичній практиці базується на аналізі та модифікації дисфункціональних когнітивних установок, що підтримують агресивні реакції. Ключову роль відіграє усвідомлення й коригування когнітивних викривлень, як-от дихотомічне мислення, надмірне узагальнення, когнітивне фільтрування та жорсткі нормативні уявлення про соціальну взаємодію. Ці когнітивні схеми значною мірою визначають схильність до агресивних реакцій у міжособистісних відносинах. Закріпленню агресивної поведінки сприяють самопідкріплювальні механізми, зокрема феномени «негативного пророцтва», цикл «агресія-автоагресія» та «відстрочені наслідки гіперкомпенсації через агресію». Вони формують замкнені когнітивно-поведінкові патерни, що сприяють стабілізації агресивності як особистісної риси. Модифікація цих механізмів у межах когнітивно-поведінкового підходу спрямована на зміну дисфункціональних переконань і розвиток адаптивних стратегій поведінки.

Механізм «негативного пророцтва» формується на основі попереднього негативного досвіду й проявляється в стійких очікуваннях ворожої соціальної взаємодії. Унаслідок цього особа несвідомо моделює поведінкові реакції, що провокують негативне ставлення з боку оточення, підтверджуючи власні упередження та посилюючи агресивні прояви. Механізм «агресія-автоагресія» характерний для осіб із труднощами в регуляції гніву та високим рівнем відповідальності за втрату самоконтролю. Епізоди агресії супроводжуються почуттям провини й самозвинувачення, що спричиняє внутрішній конфлікт і наростання психоемоційного напруження. У результаті агресія виконує функцію зняття стресу, формуючи замкнене коло повторюваних реакцій. Механізм «відстрочених наслідків гіперкомпенсації

через агресію» спостерігається в осіб із високою тривожністю та соціальними страхами. Спочатку агресія є способом компенсації невпевненості та зниження тривоги, проте згодом автоматизується, перетворюючись на домінуючу стратегію подолання внутрішньої напруги. Це сприяє закріпленню агресивності як стійкої особистісної риси, що є наслідком неефективної емоційної саморегуляції [7].

Так, ефективна психотерапевтична корекція агресивної поведінки передбачає ідентифікацію та трансформацію дисфункційних когнітивних схем, а також розробку стратегій подолання механізмів, що підтримують агресивні стани. Це потребує комплексного підходу, який містить когнітивну реструктуризацію, навчання конструктивних стратегій вираження емоцій та формування навичок емоційної саморегуляції.

Водночас арттерапія пропонує абсолютно інший підхід до роботи з агресією. Вона ґрунтується на ідеї, що вираження емоцій через творчі процеси може бути потужним засобом самопізнання та емоційної регуляції. Агресія, що зазвичай виявляється через поведінкові реакції, у контексті арттерапії може бути виражена через образотворче мистецтво, музику, драму чи танець. Творчість дає змогу пацієнту пережити й «вивести» на поверхню свої внутрішні конфлікти та агресивні потяги в такий спосіб, який є менш небезпечним і руйнівним, ніж безпосереднє виявлення агресії у взаємодії з іншими людьми [8]. Арттерапія є дієвим методом психологічної корекції, що сприяє самовираженню та об'єктивізації емоційного досвіду. Візуалізація переживань через художні образи полегшує усвідомлення афективних станів, які можуть бути надто інтенсивними або складними для вербального вираження. Створення безпечного простору в процесі творчості сприяє дослідженню й регуляції агресивних імпульсів без ризику соціального осуду. Арттерапія, акцентуючи увагу на творчому вираженні, сприяє зниженню емоційного напруження, що є важливим компонентом корекції агресивної поведінки.

На думку вчених, арттерапія є ефективним методом психотерапії, спрямованим на гармонізацію емоційного стану, розвиток саморегуляції та конструктивного вираження почуттів. Її ключовий механізм полягає в опосередкованій роботі з емоціями через художній простір, що дає змогу трансформувати деструктивні поведінкові патерни, особливо у випадках, коли вербальні методи є недостатньо ефективними. Ізотерапія, як один із провідних напрямів арттерапії, сприяє візуальній репрезентації емоційних станів, формуванню адаптивних способів реагування на стрес та конструктивному вирішенню конфліктів. Вона активізує сенсомоторні, когнітивні й афективні процеси, посилюючи рефлексивні здібності особистості. Драматерапія дає змогу клієнту символічно проживати конфліктні ситуації, досліджувати альтернативні моделі поведінки та розвивати навички емпатії. Використання психодрами, рольового програвання та імпровізації сприяє переосмисленню агресії як ресурсу для особистісного розвитку. Музикотерапія регулює психоемоційний стан через ритми, гармонії та мелодії, сприяючи зниженню напруги й розвитку релаксаційних процесів. Імпровізаційний підхід у музикотерапії дає змогу спонтанно виражати емоції, перетворюючи їх у творчий процес. Ліплення з пластичних матеріалів є ще одним ефективним методом, що сприяє вивільненню пригнічених емоцій та внутрішньої напруги. Тактильна взаємодія з матеріалом полегшує процес емоційної регуляції та є особливо дієвою в роботі з дітьми та підлітками. Отже, арттерапія є багатовимірним методом корекції агресивної поведінки, що сприяє зниженню емоційної напруги, розвитку адаптивних стратегій реагування та підвищенню соціальної компетентності особистості [9].

Інтеграція цих двох методик – когнітивно-поведінкової терапії та арттерапії – дає змогу створити більш всебічний і ефективний підхід до роботи з агресією. КІПТ забезпечує необхідні інструменти для зміни негативних переконань й автоматичних думок, які є основою агресивної поведінки, тоді як арттерапія відкриває доступ до емоційного світу пацієнта, даючи йому можливість виражати й трансформувати агресію через творчість. Об'єднання цих методів дає змогу пацієнту не лише змінити поведінкові реакції на агресивні стресові ситуації, а й глибше зрозуміти й прийняти свої емоції, що сприяє зменшенню внутрішнього конфлікту та створенню більш гармонійного і збалансованого способу реагування на навколишній світ.

Такий підхід може бути особливо корисним у випадках, коли традиційні методи психотерапії не дають бажаного результату або коли пацієнт має труднощі з вербальним вираженням своїх емоцій. Наприклад, пацієнти, які пережили травматичні події чи мають високий рівень емоційної напруги, можуть не мати змоги або не бажати відкрито обговорювати свої переживання. Арттерапія створює умови для альтернативного самовираження, сприяючи розкриттю та опрацюванню глибоких емоційних блоків, тоді як когнітивно-поведінкова терапія забезпечує конструктивну когнітивну реінтерпретацію переживань.

**Висновки.** Інтеграція арттерапії та когнітивно-поведінкової терапії є перспективним напрямом психотерапевтичної роботи, що забезпечує комплексний підхід до корекції агресивної поведінки через модифікацію когнітивних установок та опосередковане вираження емоцій. Використання арттерапевтичних методів, як-от ізотерапія, драматерапія, музикотерапія та ліплення, сприяє гармонізації емоційного стану, зниженню рівня напруги та розвитку конструктивних стратегій поведінки.

Поєднання цих методів із когнітивно-поведінковими інтервенціями дає змогу ефективно змінювати деструктивні поведінкові патерни та формувати адаптивні механізми реагування, що підвищує рівень саморегуляції і соціальної інтеграції особистості. Цей підхід створює нові можливості для психотерапевтичної роботи, забезпечуючи баланс між раціональним й емоційним аспектами, що є необхідним для досягнення тривалих та стійких результатів у боротьбі з агресією.

### Література:

1. Мазоха І. С. Агресивність як чинник конфліктної поведінки особистості. *Наука і освіта* : наук.-практ. журнал. 2016. № 9. С. 99–104.
2. Дроздов О. Ю., Скок М. А. Проблеми агресивної поведінки особистості: навчальний посібник. Чернігів : ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка, 2000. 156 с.
3. Мазоха І. С. Аналіз теоретико-емпіричних досліджень феномена агресії та агресивності. *Наука і освіта* : наук.-практ. журнал. 2011. № 1. С. 59–62.
4. Галич Я. Когнітивно-поведінкова психотерапія як напрям у корекції поведінкових девіацій. *Юридична психологія*. 2023. № 2 (33). С. 62–70.
5. «Зупинись! – Посміхнись!»: методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації. Журавель Т. В., Сергєєва К. В., Шаровара О. Г. Київ : ФОП Буря, ВГЦ «Волонтер», 2013. 124 с.
6. Мельник Л., Пуха К., Журавель Т. Подолання агресивної поведінки. Тренінгова програма для неповнолітніх. Київ, 2018. 140 с.
7. Томчук С. М. Походження і корекція агресивності особистості у теорії та практиці когнітивно-поведінкової терапії. *Вісник асоціації психіатрів України*. № 4. 2013. С. 70–74.
8. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
9. Буркало Н. І. АРТ-терапія в сучасній психології. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5, № 9. С. 189–204.

### References:

1. Mazokha, I. S. (2016). Ahresyvnyist yak chynnyk konfliktnoi povedinky osobystosti [Aggressiveness as a factor in conflict behavior of an individual]. *Nauka i osvita : nauk.-prakt. zhurnal*. № 9. S. 99–104 [in Ukrainian].
2. Drozdov, O.Iu., Skok M.A. (2000). Problemy ahresyvnoi povedinky osobystosti: navchalnyi posibnyk [Problems of aggressive personality behavior]. Chernihiv: ChDPU imeni T.H.Shevchenka, 156 s [in Ukrainian].
3. Mazokha, I. S. (2011). Analiz teoretyko-empyrynykh doslidzhen fenomena ahresii ta ahresyvnosti [Analysis of theoretical and empirical research on the phenomenon of aggression and aggressiveness]. *Nauka i osvita: nauk.-prakt. zhurnal*. № 1. S. 59–62 [in Ukrainian].
4. Halych, Ya. (2023). Kohnityvno-povedinkova psykhoterapiia yak napriam u korektsii povedinkovykh devyatsii [Cognitive-behavioral psychotherapy as a direction in the correction of behavioral deviations]. *Yurydychna psykhologhiia*. № 2 (33). S. 62–70 [in Ukrainian].
5. «Zupynys! – Posmikhmys!»: metodychnyi posibnyk z profilaktyky ahresyvnoi povedinky pidlitkiv u tsentrakh sotsialno-psykholohichnoi reabilitatsii (2013). Zhuravel T. V., Serheieva K. V., Sharovara O. H. [Stop! – Smile!]. K.: FOP Buria, VHTs «Volonter», 124 s [in Ukrainian].
6. Melnyk, L., Pukha K., Zhuravel T. (2018). Podolannia ahresyvnoi povedinky. Treninhova prohrama dlia nepovnolitnikh [Overcoming aggressive behavior]. Kyiv, 140 s [in Ukrainian].
7. Tomchuk, S.M. (2013). Pokhodzhennia i korektsiia ahresyvnosti osobystosti u teorii ta praktytsi kohnityvno-povedinkovoi terapii [Origin and correction of personality aggression in the theory and practice of cognitive-behavioral therapy]. *Visnyk asotsiatsii psykhiatriv Ukrainy*. № 4. S. 70–74 [in Ukrainian].
8. Kalka, N., Kovalchuk, Z. (2020). Praktykum z art-terapii: navch.-metod. Posibnyk [Art therapy workshop]. Ch. 1. Lviv : LvDUVS, 232 s [in Ukrainian].
9. Burkalo, N. I. (2019). ART-terapiia v suchasni psykhologhii [ART therapy in modern psychology]. *Psykhologichnyi chasopys*. T. 5, № 9. S. 189–204 [in Ukrainian].

**Статтю прийнято до публікації 25.03.25**